

ארון קודם או משכן קודם שיטת בצלאל מול שיטת משה

פרשת תרומה: "ועשו ארון עצי שיטים ... ועשית שולחן ... מנורה ... ואת המשכן תעשה" (פרקים כה' כו')¹
פרשת ויקהל: "ראו קרא ה' בשם בצלאל ... ויעשו ... את המשכן ... ויעש יריעות ... ויעש את הקרשים ... ויעש בצלאל את הארון" (פרקים לו' לז')²

מסכת ברכות דף נה עמוד א

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך, ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו [בצלאל למשה]: משה רבנו, מנהגו של עולם - אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר: עשה לי ארון וכלים ומשכן! כלים שאני עושה - להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקדוש ברוך הוא: עשה משכן ארון וכלים. אמר לו: שמא בצל אל היית וידעת!³
 אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ.⁴

שמות רבה פרשה נ סימן ב

"תן לחכם ויחכם עוד" - זה משה ... שהיה למד תורה מפי הגבורה ובא ואמר לישראל ומטיבן והוא מוסיף להם חיים. דבר אחר: "תן לחכם ויחכם עוד" - זה בצלאל. אתה מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה: "עשה המשכן", בא ואמר לבצלאל. אמר לו [בצלאל למשה]: מהו המשכן הזה? אמר לו: שישרה הקב"ה שכינתו בתוכו ומלמד לישראל תורה. אמר לו בצלאל: והיכן התורה נתונה? אמר לו: משאנו עושים את המשכן אנו עושים הארון. אמר לו: רבנו משה, אין כבודה של תורה בכך, אלא אנו עושין הארון ואח"כ המשכן לפיכך זכה שיקרא על שמו שנאמר: "ויעש בצלאל את הארון".⁵

שמות רבה נ א

"ויעש בצלאל את הארון". זהו שכתוב: "פתח דבריך יאיר מבין פתיים" (תהלים קיט קל), בשעה שברא הקב"ה את עולמו, היה כולו מים במים, שנאמר: וחושך על פני תהום ורוח א-להים מרחפת על פני המים" (בראשית א ב). ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר: האור ברא הקב"ה תחילה ואח"כ העולם. משל למלך

¹ סדר בניית המשכן וכליו בפרשת תרומה הוא: קודם הארון ואח"כ המשכן. ולא רק הארון, אלא גם השולחן והמנורה. הסדר הוא מהתכולה אל ההכלה, מהתוכן אל המסגרת (להוציא את המזבח שבא אחרי המשכן ו"מקלקל את השורה" במקצת).

² סדר בניית המשכן וכליו בפרשת ויקהל הוא הפוך: קודם המשכן ואח"כ הארון (והשולחן והמנורה והמזבח) - מההכלה אל התכולה ומן המסגרת אל התוכן (ועניין המזבח מסתדר טוב יותר). על הבדל זה שבין שתי הפרשיות נרצה לעמוד. אגב, בשתייהן בולט הארון כראשון בין הכלים. בפרשת תרומה הוא גם ראש לכל מלאכת המשכן ובפרשת ויקהל מוזכר במפורש שמו של בצלאל רק לגבי הארון "ויעש בצלאל את הארון", בעוד שבכל שאר הכלים, כולל המשכן עצמו, כתוב בלשון סתמית: "ויעש" או "ויעשו". הבדל לשוני זה עשוי לסייע בגישור הסתירה לכאורה שבין פרשת ויקהל ופרשת תרומה.

³ מקבילה לשיטה זו נמצאת בקהלת רבה ז יא שם, אגב, הטענה של בצלאל היא לגבי כל הכלים, לאו דווקא הארון: "מביאים את הכלים ומעמידים אותם באויר?" לפי שיטה זו, הסדר בפרשת ויקהל הוא הסדר המקורי לפיו נצטווה משה. הסדר שבפרשת תרומה הוא "חידוש" של משה. למה הפך משה את הסדר? לנסות את בצלאל? או שמשה באמת חשב שזה הסדר הנכון שהרי הוא שהוריד את הלוחות ואת התורה וצריך היה לאכסנם במקום כלשהו (כפי שנראה בהמשך). בכל מקרה, בצלאל בחכמתו גילה את הסדר הנכון והחזירו על כנו כפי שהוא בפרשתנו: קודם משכן ואח"כ הארון (ואח"כ שאר הכלים). והפסוק: "ויעש בצלאל את הארון" בא להדגיש שבצלאל אכן הקפיד על הסדר ודווקא כאן עשה את הארון - לאחר המשכן.

⁴ אפשרות אחת להסבר מחלוקת משה ובצלאל הוא הקשר של המשכן לבריאת העולם ולסדר האירועים שם כפי שנראה בהמשך.

⁵ היפוך התפקידים של משה ובצלאל משמש רקע להבדל המהותי יותר. לפי מדרש זה (וכן הוא בתנחומא כאן), הסדר בפרשת תרומה הוא הסדר המקורי. כך הצטווה משה וכך בסוף גם עשה בצלאל. בפרשת ויקהל משה משנה מהסדר שהצטווה אולי משום שלפי הבנתו יש הבדל בין הסדר העקרוני והתכליתי (מטרת המשכן היא אכן הארון והתורה) ובין הסדר המעשי: משכן בונים כמו שאדם בונה לו בית וכמו שהקב"ה בנה את העולם (שיטת ר' נחמיה להלן). בצלאל לעומת זאת מתעקש על הסדר המהותי/עקרוני כפי שהוא בפרשת תרומה, בציווי המקורי. ועדיין שיטה זו צריכה להסביר את הסדר בפרשתנו ואת פשט הפסוקים שכן אלה מתארים את הביצוע המעשי ובהם הארון הוא לאחר המשכן. אולי בצלאל אישית התחיל בארון ("ויעש בצלאל את הארון") ואחרים "חכמי לב" עשו במקביל את המשכן.

שבקש לבנות פלטין והיה המקום אפל. מה עשה? הדליק נרות ופנסין לידע היאך הוא קובע תמליוס.⁶ לכך האור נבראת תחילה. ור' נחמיה אומר: העולם נברא תחילה. משל למלך שבנה פלטין ועטרו בנרות ... לפיכך: "פתח דבריך יאיר". ממנו למדו הצדיקים כשהיו מתחילין בדבר היו פותחין באורה תחילה.⁷ אתה מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה שיעשה את המשכן, בא משה ואמר לו לבצלאל שיעשה את המשכן. אמר בצלאל: ובמה אפתח תחילה? פתח בארון שנאמר: "ויש בצלאל את הארון" ואומר: "ועשו ארון".⁸

שמות רבה לד ב

דבר אחר: "ועשו ארון עצי שטים" - מה כתיב למעלה? "ויקחו לי תרומה", מיד: "ועשו ארון עצי שטים"! מה התורה קדמה לכל, כך במעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים. מה האור קדם לכל מעשה בראשית ... אף במשכן, התורה שנקראת אור, דכתיב: "כי נר מצוה ותורה אור", קדמו מעשיה לכל הכלים.⁹

פרשת עקב: בעת ההיא אמר ה' אלי פסול לך שני לוחות אבנים ... ועשית לך ארון עץ ... ואעש ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבנים ואעל ההרה ... (דברים פרק י' פרקים א-ג)¹⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה שמות רבה נא א שגם היו שני משכנות: "כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות". אז היו גם שני ארונות וגם שני משכנות! משכן קבע \ בית מקדש \ עבודת הקורבנות - משכן תחילה. משכן ארעי \ בית מדרש \ משכן העדות - ארון תחילה. ראה שוב הערה 10. וראה דברינו בפרשת עקב שני ארונות היו.

⁶ תמליוס = אבן היסוד, התשתית עליה נבנה הבית.

⁷ המדרש דורש את עצמו. הוא דורש את הפסוק "פתח דבריך יאיר מבין פתיים" באופן שמבסס את שיטת הדרשנים לפתוח כל דרשה באיזה פסוק "מפתיע" שיעורר את השומעים (הפתיים!). ועכשיו ששיטה זו נעשתה מקובלת ונפוצה (בפרט בדרשות בע"פ), הדרשן לוקח את הפסוק "פתח דבריך יאיר" ומשתמש בו כפתיחה לדרשה ספציפית העוסקת בקשר בין המשכן והארון ובריאת העולם. המדרש המקורי, כך נראה, הוא בבראשית רבה ג א הדין בנושא בריאת האור: "ויאמר אלהים יהי אור". רבי יצחק פתח: "פתח דבריך יאיר מבין פתיים" - ר"י אומר האורה נבראת תחילה ... ור' נחמיה אמר העולם נברא תחילה וכו". ושם השימוש הכפול ו"הסיבובי" שעושה הדרשן בפסוק "פתח דבריך יאיר" בולט במיוחד. ראה שם.

⁸ הקשר עם בריאת העולם (שהוא מוטיב העובר כחוט השני במעשה המשכן כולו) מזכיר לנו שגם במעשה הבריאה יש דואליות באור שפעם הוא מופיע ביום הראשון בתחילת הבריאה (מקבילה לפרשת תרומה) ופעם שנייה ביום הרביעי בו נבראו המאורות (מקבילה לפרשתנו). האור הקוסמי (אור שבעת ימי בראשית) מול האור שלנו במערכת השמש. הארון הוא האור "שמשם יוצאת אורה לעולם" (שה"ר ד ו), המשכן הוא העולם "אוהל מועד - שהעולם הוקם עמו" (במדבר רבה יב יא) והאנלוגיה ברורה. ולעצם המחלוקת בין השיטה הראשונה (הגמרא בברכות) ובין השיטה השנייה (שמות רבה ותנחומא הנ"ל) מדרש זה מצטרף לדעה השנייה. תאמר, שניהם שמות רבה והם אותה שיטה. אפשר. אבל אנו נאמר שהאנלוגיה לבריאת העולם היא שמטה את הכף לשיטה השנייה וזה הממד החדש שמוסיף מדרש זה. בכל מקרה, שים לב לאופן בו מסיים המדרש, בשילוב בין שני הפסוקים "ועשו ארון" מפרשת תרומה ו"ויעש בצלאל את הארון" מפרשת ויקהל.

⁹ הרי לנו מדרש נוסף שלכאורה נוטה לשיטה שהארון קדם תחילה וכשיטת ר' יהודה שהאור נברא תחילה ושהסדר שבפרשת תרומה הוא הנכון. כל זאת, בניגוד לגמרא בברכות ולפשוט הפסוקים בפרשתנו המתארת את הביצוע בפועל. אבל נראה שמדרש זה, שנמצא בתחילת פרשת תרומה (!), איננו מתעסק בפרשנות הפסוקים ובסתירה שבין פרשת תרומה לפרשת ויקהל, אלא מבקש להדגיש את הרעיון ואת העיקרון בלבד ולהוסיף את הממד של התורה ולימודה. ראה שם בהמשך את הדגש על כך שהתורה פתוחה לכל ושווה לכל נפש (בניגוד אולי למשכן ששם יש מעמדות ודרגות של קדושה ואיסורים): "ועשו ארון" - מפני מה בכל הכלים האלה כתיב "ועשית" ובארון כתיב "ועשיר"? א"ר יהודה ב"ר ילום: א"ל הקב"ה: יבואו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו כולם לשתיהן ויש לנו פתרון למחלוקת משה ובצלאל מה קודם למה. הדבר תלוי בזמניות מול קביעות. בארעיות ובנסיונות כהונה זה המזבח ... וכתר תורה זה הארון ... ומפני מה בכלן כתיב ועשית לו ובארון כתיב ועשו עליו ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן זכה אדם לתורה כאלו זכה לכולן".

¹⁰ הרי לנו פסוק מפורש בתורה שמיד כאשר נתנה התורה עשו ארון לאחסנה. אמנם אין זה אותו ארון שהיה אח"כ במשכן (ראה רש"י ורמב"ן על פסוק זה בפרשת עקב שם, בפרט מה קרה לארון זמני זה לאחר שנבנה הארון של בצלאל), אבל הנימוק של בצלאל "אין כבודה של תורה בכך" תקף גם כאן. על נושא שני הארונות (ואולי שלושה?) נדון בפעם אחרת בע"ה (פרשת עקב). לענייננו, מלבד הסיוע הנוסף לדעה שהארון (האור, התורה) קדם למשכן, אפשר שעניין זה של שני ארונות מגשר בין שתי הדעות, נתן מקום לשתיהן ויש לנו פתרון למחלוקת משה ובצלאל מה קודם למה. הדבר תלוי בזמניות מול קביעות. בארעיות ובנסיונות חיים משתנות ונזילות (בנדודים) ארון זמני קודם למשכן. בישוב ובאחיזה של קבע משכן קודם לארון הקבע. רמז לדורות? לנו? ואולי כבר בסוף בית שני ולאחר החורבן כשבנו בתי כנסת וארונות קודש?